

Διερεύνηση των ορθογραφικών στάσεων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Αποτελέσματα πιλοτικής έρευνας¹

Κυριακούλα Τζωρτζάτου
Αργύρης Αρχάκης
Άννα Ιορδανίδου
Γιώργος Ι. Ξυδόπουλος

Περίληψη

Η ορθογραφία είναι ένα σύστημα αρχών το οποίο θεωρούμε ότι πλαισιώνεται από τρεις λόγους (discourses). Ο υπερκείμενος λόγος της μόρφωσης προσδιορίζει την ορθογραφία ως δείκτη γραμματισμού, ενώ αυτός του εξορθολογισμού της γραφής και αυτός της αυστηρής διατήρησης του ετύμου αφορούν την ορθογραφία ως σύστημα κωδικοποίησης. Τα άτομα τοποθετούνται σε σχέση με τους παραπάνω λόγους διαμορφώνοντας τις στάσεις τους απέναντι στην ορθογραφία. Στην παρούσα μελέτη παρουσιάζουμε τα ευρήματα της πιλοτικής μας έρευνας για τη διερεύνηση των ορθογραφικών στάσεων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Λέξεις-κλειδιά

ορθογραφία, στάσεις, πρωτοβάθμια εκπαίδευση, πιλοτική έρευνα

Abstract

Spelling is a system formulated by rules, which we assume is framed by three discourses. The overlying discourse of literacy concerns spelling as an index of individual's literacy, while the two others discourses, that of rationalization of writing and that of strict conservation of etymology in spelling, concern spelling as an encoding system. People position themselves in relation to these discourses thus shaping their attitudes towards spelling. In this paper, our aim is to present the findings of our pilot study about the spelling attitudes in primary education.

Keywords

spelling, attitudes, primary education, pilot study

¹ Θερμές ευχαριστίες οφείλουμε στους συναδέλφους Μ. Κακριδή-Φερράρι, Β. Τσάκωνα, Σ. Μοσχονά και Α. Χατζηδάκη για τις πολύτιμες συμβουλές και παρατηρήσεις τους.

Εισαγωγή

Η ορθογραφία είναι ένα σύστημα αρχών το οποίο θεωρούμε ότι πλαισιώνεται και τροφοδοτείται από τρεις λόγους (discourses)². Ο υπερκείμενος λόγος της μόρφωσης αφορά την ορθογραφία ως δείκτη γραμματισμού, ενώ οι δύο άλλοι λόγοι, αυτός του εξορθολογισμού της γραφής και αυτός της αυστηρής διατήρησης του ετύμου αφορούν την ορθογραφία ως σύστημα κωδικοποίησης. Σε σχέση με τους παραπάνω λόγους θεωρούμε ότι τα άτομα τοποθετούνται διαμορφώνοντας τις στάσεις τους απέναντι στην ορθογραφία. Στην παρούσα μελέτη παρουσιάζουμε τα ευρήματα της πιλοτικής μας έρευνας για τη διερεύνηση των ορθογραφικών στάσεων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Αρχικά, στην ενότητα 2 παρουσιάζουμε ένα σύντομο θεωρητικό πλαίσιο για τον γλωσσικό και κοινωνικό χαρακτήρα της ορθογραφίας. Στην ενότητα 3 συζητούμε τις αρχές που έχουν καθορίσει την κωδικοποίηση της νεοελληνικής ορθογραφίας τις τελευταίες δεκαετίες. Συνεχίζοντας, στην ενότητα 4 αναφέρουμε αναλυτικά τον στόχο της έρευνάς μας για τη διερεύνηση των ορθογραφικών στάσεων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Τέλος, στην ενότητα 5 παρουσιάζουμε τα ευρήματα της πιλοτικής μας έρευνας σε ένα δημοτικό σχολείο της Πάτρας.

Ορθογραφία

Ο γλωσσικός χαρακτήρας της ορθογραφίας

Με τον όρο ορθογραφία αναφερόμαστε στη «γενικά αποδεκτή και κωδικοποιημένη με κανόνες σχέση που έχει καθιερωθεί ανάμεσα στην προφορική μορφή μιας γλώσσας και στο σύστημα γραφής που την αποδίδει» (Παπαναστασίου, 2008, 75). Σύμφωνα με τον ορισμό αυτόν, πρόκειται για ένα συμβατικό σύστημα κωδικοποίησης, το οποίο δεν σχετίζεται, άμεσα τουλάχιστον, με τα εγγενή χαρακτηριστικά της γλώσσας, αλλά καθορίζεται από το σύστημα γραφής που επιλέγεται από την πολιτεία για την αναπαράσταση της προφορικής γλώσσας καθώς και από τους συγκεκριμένους κανόνες που ρυθμίζουν τη χρήση της. Τα σύγχρονα συστήματα γραφής, όπως και το

² Στην παρούσα εργασία υιοθετούμε την έννοια λόγος (discourse) από το θεωρητικό πλαίσιο της κριτικής ανάλυσης λόγου. Ο λόγος αναφέρεται σε παγιωμένα νοήματα μέσω των οποίων αναπαριστάνεται ο κόσμος ή πτυχές του κόσμου με έναν συγκεκριμένο τρόπο (βλ. Jørgensen & Philips, 2002, 143, βλ. επίσης Fairclough, 2003).

ελληνικό, είναι ως επί το πλείστον αλφαβητικά. Στην αλφαβητική γραφή, τα γραφήματα αναπαριστούν τα φωνήματα της γλώσσας, δηλαδή όσους φθόγγους έχουν διαφοροποιητική λειτουργία στη διάκριση της σημασίας στο ίδιο περιβάλλον (π.χ. *π*όνος, *τ*όνος). Εντούτοις, (βλ. ενδεικτικά Πετρουνίας, 2007, 233), τα περισσότερα ορθογραφικά συστήματα είναι «ατελή», καθώς καταστρατηγείται η αρχή της αμφιμονοσημαντότητας, σύμφωνα με την οποία κάθε φώνημα της γλώσσας θα πρέπει να αντιστοιχεί σε ένα γράφημα και αντίστοιχα κάθε γράφημα να αναπαριστά ένα φώνημα. Η αρχή αυτή δεν τηρείται διότι, ενώ η προφορά εξελίσσεται δυναμικά, οι φωνητικές μεταβολές που απαντούν διαχρονικά στον προφορικό λόγο δεν αντικατοπτρίζονται στην ορθογραφία. Το φαινόμενο κατά το οποίο η ορθογραφία μιας γλώσσας αντικατοπτρίζει μια παλαιότερη γλωσσική κατάσταση και όχι τη σύγχρονη ονομάζεται *ιστορική ορθογραφία*.

Το πλαίσιο μέσα στο οποίο καθορίζεται η ορθή γραφή, δηλαδή η κωδικοποίηση μιας ορθογραφίας, βασίζεται στις εξής τρεις γενικές αρχές: την *ιστορική αρχή*, την *αρχή της απλούστερης γραφής* και την *αρχή της αναλογίας*. Ειδικότερα, για την ιστορική αρχή, που αφορά γλώσσες με μακρόχρονη γραπτή παράδοση, σημαντικό κριτήριο στην κωδικοποίηση της ορθογραφίας θεωρείται η ετυμολογική προέλευση των λέξεων, ώστε να επιτυγχάνεται μέσω της γραφής η σύνδεση με το γλωσσικό παρελθόν. Όσον αφορά την αρχή της απλούστερης γραφής, η οποία προκρίνει την απλοποίηση, η γραφή μιας γλώσσας με ιστορική ορθογραφία θα πρέπει να προσαρμοστεί, κατά το δυνατό, στην προφορά των λέξεων σε συγχρονικό επίπεδο χρήσης. Παράλληλα, σύμφωνα με την αρχή της αναλογίας, η γραφή των λέξεων θα πρέπει να καθορίζεται από ορθογραφικά πρότυπα που ήδη υπάρχουν και λειτουργούν στη γλώσσα. Αναλύοντας τις τρεις παραπάνω αρχές, γίνεται φανερό ότι μιλάμε για τρία, εν πολλοίς αντιτιθέμενα μεταξύ τους, κριτήρια στην κωδικοποίηση μιας ορθογραφίας σε γλώσσες με ιστορικό παρελθόν (βλ. σχετικά Παπαναστασίου, 2008).

Όπως αναφέραμε παραπάνω, η ορθογραφία είναι ένα σύστημα αρχών και κανόνων όπου η σύνδεση της προφοράς των λέξεων με τη γραφή τους αποτελεί σύμβαση. Εντούτοις, ο σημαντικός ρόλος της ορθογραφίας στις εγγράμματες κοινωνίες της προσδίδει μεγαλύτερη αξία από ό,τι της αναλογεί. Μπορεί να μην υπάρχει κάποιος εγγενής λόγος οι λέξεις να γράφονται πάντα με τον ίδιο συγκεκριμένο τρόπο, όπως δεν προφέρονται πάντα με τον ίδιο τρόπο, παρ' όλα αυτά η ορθογραφία συνιστά νόρμα, καθώς αναπαριστά την επίσημη γραπτή

μορφή της γλώσσας ενός κράτους (βλ. σχετικά Clark & Ivanič, 1997, 197). Μέσω του θεσμού της εκπαίδευσης η ορθογραφία αναδεικνύεται σε ένα επιβεβλημένο και κοινωνικά καθιερωμένο σύστημα.

Ο κοινωνικός χαρακτήρας της ορθογραφίας

Μια από τις κύριες δραστηριότητες του γλωσσικού σχεδιασμού και της γλωσσικής πολιτικής που ασκείται από ένα κράτος είναι η κωδικοποίηση της ορθογραφίας της επίσημης γλώσσας του (βλ. σχετικά Cooper, 1989). Ακριβέστερα, η κωδικοποίηση της ορθογραφίας αφορά τον γλωσσικό προγραμματισμό επί της γλωσσικής ύλης (corpus planning), δηλαδή τη μορφή που θα δοθεί στην πρότυπη γλώσσα (βλ. ενδεικτικά Haugen, 1983· Καραντζόλα, 1999). Το σύστημα γραφής που επιλέγεται από την πολιτεία για την αναπαράσταση της προφορικής γλώσσας καθώς και οι συγκεκριμένοι κανόνες που ρυθμίζουν τη χρήση της ορθογραφίας είναι μια απόφαση πολιτική, για τη λήψη της οποίας παίζουν ιδιαίτερα βαρυσήμαντο ρόλο η ιστορία ενός κράτους αλλά και οι γλωσσικές ιδεολογίες που κυκλοφορούν σε αυτό. Η κωδικοποίηση της ορθογραφίας μπορεί να συμβολίζει τη σύνδεση της πολιτείας με το γλωσσικό της παρελθόν, όπως συμβαίνει με το ελληνικό ορθογραφικό σύστημα. Με άλλα λόγια, η ορθογραφία αποτελεί σημαντικό δείκτη της εθνικής, πολιτισμικής και γλωσσικής ταυτότητας (βλ. σχετικά Καραντζόλα, 2001· Mackridge, 2013). Ωστόσο, εμφανίζονται και περιπτώσεις όπου μέσω της ορθογραφίας η πολιτεία επιλέγει να έρθει σε άμεση ρήξη με το ιστορικό και γλωσσικό της παρελθόν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποστασιοποίησης ενός λαού από την ιστορία του αποτελεί, π.χ., η αντικατάσταση του αραβικού αλφαβήτου από το λατινικό στην τουρκική γλώσσα. Εκεί επιχειρήθηκε «επαναπροσδιορισμός» της εθνικής και γλωσσικής πολιτικής με όπλο τον εκσυγχρονισμό της γραφής της (Παπαναστασίου, 2008, 75–76). Συνεπώς, θα μπορούσε να λεχθεί ότι κάθε σύστημα ορθογραφικής κωδικοποίησης είναι στην ουσία «ιδεολογικό», εφόσον απορρέει από απόψεις και θέσεις για το ποια είναι (ή θα πρέπει να είναι) η κοινωνία για την οποία κωδικοποιείται μια ορθογραφία (βλ. σχετικά Gee, 1990).

Η κωδικοποίηση μιας ορθογραφίας συμβάλλει, μεταξύ άλλων, στο να καταστήσει μια κοινωνία εγγράμματη. Ως βασικό εργαλείο του γραπτού λόγου, η ορθογραφία αποτελεί δείκτη γραμματισμού, ενώ τίθεται σε λειτουργία σε κάθε δραστηριότητα παραγωγής γραπτού λόγου στην κοινωνική ζωή ενός ατόμου. Ο Sebba (2007, 12) μελετώντας την ορθογραφία μέσα από τον

γραμματισμό, δηλαδή μέσα από τις χρήσεις του γραπτού λόγου σε διάφορες επικοινωνιακές περιστάσεις, οδηγείται στη θεώρηση της ορθογραφίας ως κοινωνικής πρακτικής. Για να εμβαθύνουμε στην έννοια της κοινωνικής πρακτικής, θα πρέπει να εστιάσουμε την προσοχή μας στη σημασία των ορθογραφικών επιλογών που πραγματοποιεί ο συντάκτης ενός κειμένου ανάλογα με τα κοινωνικά συμφραζόμενα μέσα στα οποία λαμβάνει χώρα η παραγωγή του κειμένου του. Δίνοντας παραδείγματα ποικίλων ορθογραφικών επιλογών, ο Sebba αναφέρεται στη δυνατότητα των συγγραφέων ή των εκδοτών να υιοθετούν τον αμερικανικό ορθογραφικό τύπο <-ize> ή τον αντίστοιχο αγγλικό <-ise> για να αποδώσουν γραφηματικά την κατάληξη σε λέξεις όπως *magnetise*. Με τον τρόπο αυτό οικοδομούνται ταυτότητες που σχετίζονται με το αμερικανικό ή αγγλικό σύστημα γραφής και κουλτούρας γενικότερα.

Λαμβάνοντας υπόψη μας τα παραπάνω, μπορούμε να πούμε ότι κάθε φορά που το άτομο γράφει εφαρμόζοντας ή παραβιάζοντας τους ισχύοντες ορθογραφικούς κανόνες και τις συμβάσεις μιας γλώσσας αποβλέπει στην επίτευξη προσωπικών, επικοινωνιακών και κοινωνικών στόχων ως μέλος ενός εγγράμματος συνόλου. Ο συντονισμός του συντάκτη με την ορθογραφική νόρμα μπορεί να έχει ως απώτερο στόχο την ταύτισή του με την ομάδα των εγγράμματος και κοινωνικά ανώτερων ατόμων. Οι Clark & Ivanič (1997, 187) παρατηρούν ότι η εκμάθηση και χρήση των ορθογραφικών συμβάσεων έχει κυρίως συμβολική λειτουργία για την κοινωνική αποδοχή του ατόμου, παρά εγγενή αξία. Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Fairclough (1995, 224) τονίζει ότι η γνώση της αναπαράστασης της πρότυπης γλώσσας του κράτους προσφέρει σημαντικές ευκαιρίες κοινωνικής ανέλιξης στο άτομο, τις οποίες διαφορετικά ίσως δεν θα απολάμβανε. Όπως σημειώνει η Κακριδή-Φερράρι (2008, 367), «η γνώση της πρότυπης ορθογραφίας μιας γλώσσας και η ικανότητα χρήσης της σύμφωνα με τους ισχύοντες κάθε φορά κανόνες συνδέεται με το ισχυρό κοινωνικό γόητρο για όσους το κατορθώνουν». Και αυτό διότι η ορθογραφία ως δείκτης γραμματισμού εμποτίζεται από τον λόγο της κοινωνικά αποδεκτής μόρφωσης, ενώ η γνώση της διακρίνει τα άτομα σε εγγράμματα και μη.

Η ορθογραφία της Κοινής Νέας Ελληνικής τις τελευταίες δεκαετίες

Με τη συνταγματική αναγνώριση της δημοτικής ως πρότυπης γλώσσας το 1976, η Γραμματική του Μ. Τριανταφυλλίδη (1941) καθιερώνεται ως η επίσημη σχολική γραμματική του νεοελληνικού κράτους. Η κωδικοποίηση της

νεοελληνικής ορθογραφίας βασίζεται στις προτάσεις του Τριανταφυλλίδη για μια απλοποιημένη ιστορική ορθογραφία, ενώ προωθούνται περαιτέρω απλοποιήσεις. Βασική επιδίωξη του Τριανταφυλλίδη στην τυποποίηση της ορθογραφίας είναι ο συμβιβασμός της ιστορικής αρχής με αυτήν της απλούστερης γραφής, ώστε η αναπαράσταση των λέξεων να αντιστοιχεί όσο το δυνατό περισσότερο στην προφορά τους σε συγχρονικό επίπεδο. Ο στόχος αυτός αποκρυσταλλώνεται στις εξής αρχές:

- 1) εφαρμόζεται η ιστορική ορθογραφία κυρίως σε λέξεις όπου το απαιτεί η ορθογραφία της αρχαίας ελληνικής, όμως και εκεί μπορεί για πρακτικούς και εκπαιδευτικούς λόγους να την παραβαίνουμε αν δεν ερχόμαστε σε ριζική αντίθεση με αυτή
- 2) η ορθογραφία της κοινής πρέπει να ρυθμιστεί με ευκολομάθητους κανόνες οι οποίοι να μην προϋποθέτουν τη γνώση της αρχαίας και της γραμματικής της (βλ. Ορθογραφικός Οδηγός, 1941).

Όπως γίνεται έκδηλο από τις παραπάνω αρχές, ο Τριανταφυλλίδης αναγνωρίζει τόσο την ιστορικότητα της ορθογραφίας όσο και τον εκπαιδευτικό και κοινωνικό της χαρακτήρα (βλ. σχετικά και Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Voga, 2010).

Μολονότι οι ορθογραφικές επιταγές της Γραμματικής Τριανταφυλλίδη ισχύουν μέχρι σήμερα στην εκπαίδευση, συζήτηση έχουν προκαλέσει οι ορθογραφικές επιλογές στο *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (εφεξής ΛΝΕΓ) (Μπαμπινιώτης, 2002), όπου εφαρμόζεται μια αυστηρή ετυμολογική προσέγγιση στις ορθογραφήσεις των λημμάτων (βλ. σχετικά Κριαράς, 2004, 105· Ιορδανίδου, 2014). Όπως αναφέρεται στην εισαγωγή του Ορθογραφικού Λεξικού Μπαμπινιώτη, στόχος είναι η ανάδειξη της ιστορικής συνέχειας της γλώσσας, «η τακτική που έχουμε ακολουθήσει και στα τρία Λεξικά μας είναι να δίδεται στον αναγνώστη/χρήστη έγκυρη πληροφορία για την ορθή γραφή κάθε λέξης της Ελληνικής, αυτήν που χαρακτηρίζεται από επιστημονική συνέπεια και από την ιστορική συνέχεια της Ελληνικής» (2008). Στο πλαίσιο της προσέγγισης αυτής προτείνει ορθογραφήσεις όπως *αγῶρι*, *μαμμά*, *ρωδάκινο* κ.ά.

Συνεπώς, δεδομένης της ιστορικότητας του ορθογραφικού συστήματος, μπορούν να εφαρμοστούν δύο αντιτιθέμενα κριτήρια τυποποίησης της νεοελληνικής ορθογραφίας, τα οποία σε κάποιο βαθμό αντανakλώνται στις προτάσεις Τριανταφυλλίδη και Μπαμπινιώτη. Συγκεκριμένα, από τη μία, το κριτήριο του εξορθολογισμού της γραφής και των απλούστερων ορθογραφήσεων και, από την άλλη, το αρχαιϊστικό κριτήριο της αυστηρής

διατήρησης του ετύμου. Πίσω από αυτά τα δύο κριτήρια τυποποίησης διακρίνονται δύο διαφορετικοί και αντιτιθέμενοι λόγοι (discourses). Σύμφωνα με τον Fairclough (2003), οι λόγοι αφορούν διαφορετικές οπτικές για ένα πεδίο του πραγματικού κόσμου, εν προκειμένω για την ορθογραφία. Από τη μια, οι υποστηρικτές του εξορθολογισμού της γραφής δίνουν έμφαση στον χρήστη, καθώς κάθε προσπάθεια απλοποίησης της ορθογραφίας συνδέεται με την εκπαιδευτική πράξη και τον εκδημοκρατισμό της γνώσης (Καραντζόλα, 1999, 820). Ο λόγος που συνδέεται με τον εξορθολογισμό της γραφής επιδιώκει την άρση των κοινωνικών ανισοτήτων. Από την άλλη μεριά, το αρχαϊστικό κριτήριο, δίνοντας έμφαση στην απαρέγκλιτη ετυμολογία και στην ιστορική συνέχεια της γλώσσας, αντλεί στοιχεία από τον λόγο της σύνδεσης του παρόντος με το κλασικό παρελθόν.

Διερεύνηση ορθογραφικών στάσεων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση

Στάση

Με βάση όσα έχουμε συζητήσει ως τώρα, η ορθογραφία ως σύστημα κωδικοποίησης τροφοδοτείται από διαφορετικούς λόγους, οι οποίοι απηχούν διαφορετικές πεποιθήσεις. Λαμβάνοντας υπόψη μας τα παραπάνω, στη μελέτη αυτή αντιμετωπίζουμε την ορθογραφία ως ένα πεδίο στο οποίο τα άτομα τοποθετούνται ιδεολογικά. Δηλαδή, προσεγγίζουμε την ορθογραφία ως ένα σύστημα αρχών και κανόνων απέναντι στο οποίο τα άτομα διαμορφώνουν στάσεις και εκφράζουν αξιολογήσεις.

Υιοθετώντας τον ορισμό του Sarnoff (1970, 279), *στάση* (attitude) ονομάζουμε τη «διάθεση ευνοϊκής ή μη αντίδρασης σε μία κατηγορία πραγμάτων». Μιλάμε δηλαδή για μία αξιολογική τοποθέτηση του ατόμου απέναντι σ' ένα αντικείμενο, μια κοινωνική πρακτική ή ακόμα απέναντι σε ομάδες ατόμων. Σύμφωνα με τους κοινωνικούς ψυχολόγους, η στάση ως ψυχολογική οντότητα διακρίνεται σε τρία συστατικά στοιχεία: α) το γνωστικό (cognitive), β) το συναισθηματικό ή αξιολογικό (affective) και γ) το συμπεριφορικό ή προθετικό (behavioural). Το γνωστικό στοιχείο αφορά τις γνώσεις, τις σκέψεις και τις πεποιθήσεις του ατόμου για την κατηγορία των πραγμάτων ως προς την οποία διαμορφώνει τη στάση. Περνώντας από το γνωστικό στοιχείο στο συναισθηματικό, το οποίο είναι και το κατεξοχήν αξιολογικό συστατικό των στάσεων, εστιάζουμε την προσοχή μας στα θετικά ή αρνητικά συναισθήματα των ατόμων απέναντι στο αντικείμενο της στάσης. Το συμπεριφορικό στοιχείο

δεν ταυτίζεται με την συμπεριφορά αυτή καθαυτή του ατόμου, αλλά με την πρόθεσή του για δράση (βλ. Garrett, 2010, 23).

Αν και οι στάσεις μελετώνται σε συνάρτηση με τα τρία αυτά στοιχεία, σύμφωνα με τον Baker (1992, 11), κάποιες φορές τα τρία αυτά συστατικά δεν βρίσκονται σε αρμονία μεταξύ τους. Ειδικότερα, ένα άτομο είναι δυνατόν να αξιολογεί θετικά το αντικείμενο της στάσης του, όμως αυτή η θετική του στάση να μην εκδηλώνεται στην πρόθεσή του για αντίστοιχη δράση. Σχετικά παραδείγματα αποτελούν οι περιπτώσεις κατά τις οποίες τα άτομα έχουν μεν θετικές αξιολογήσεις απέναντι σε διαλέκτους, αλλά, από την άλλη, δεν προτίθενται να χρησιμοποιούν τις διαλέκτους ή να τις μεταδίδουν στα παιδιά τους.

Πηγή διαμόρφωσης των στάσεων είναι τα στερεότυπα, δηλαδή οι έτοιμες ή «προκατασκευασμένες» αξιολογήσεις για πρόσωπα, αντικείμενα και καταστάσεις. Κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησής του το άτομο γνωρίζει ποικίλα γλωσσικά και άλλα στερεότυπα τα οποία σχηματίζουν τις νοητικές του παραδοχές και το οδηγούν στην κατηγοριοποίηση του κόσμου που το περιβάλλει. Σύμφωνα με τον Garrett (2010, 32), ο σχηματισμός του γνωστικού και αξιολογικού συστατικού των στάσεων πραγματοποιείται μέσα από διαδικασίες σχετικές με την στερεοτυπική κατηγοριοποίηση του κόσμου.

Τα γλωσσικά στερεότυπα προκύπτουν από την ιδεολογική σύνδεση των γλωσσικών τύπων μιας ποικιλίας με συγκεκριμένες κοινωνικές παραμέτρους της ταυτότητας του ατόμου, όπως το φύλο, η μόρφωση, η κοινωνική τάξη, η καταγωγή από έναν τόπο κ.ά. (βλ. σχετικά Agha, 2006). Για παράδειγμα, η χρήση μιας διαλέκτου συνδέεται στερεοτυπικά με την καταγωγή του ατόμου από τη γεωγραφική περιοχή όπου ομιλείται η συγκεκριμένη διάλεκτος. Οι στάσεις των ατόμων απέναντι σε ένα γλωσσικό στοιχείο (είτε πρόκειται για έναν μεμονωμένο τύπο είτε για μία γλωσσική ποικιλία) διαμορφώνονται από στερεότυπα τα οποία σχετίζονται με λόγους.

Στόχος της έρευνας

Η ορθογραφία συνιστά νόρμα, δηλαδή την επίσημη γραπτή μορφή γλώσσας ενός κράτους. Διαδίδεται και καθιερώνεται στο κοινωνικό σύνολο μέσω του θεσμού της εκπαίδευσης, καθώς αποτελεί δείκτη γραμματισμού και ένα από τα κριτήρια διάκρισης των ατόμων σε εγγράμματα και μη. Έτσι, ως νόρμα εμποτίζεται από τον λόγο της κοινωνικά αποδεκτής μόρφωσης. Εστιάζοντας την προσοχή μας στην ορθογραφία της νεοελληνικής γλώσσας, είδαμε ότι,

βάσει του ιστορικού της χαρακτήρα, μπορούν να εφαρμοστούν δύο αντιτιθέμενα κριτήρια για την κωδικοποίησή της: το κριτήριο του εξορθολογισμού της γραφής και των απλούστερων ορθογραφήσεων και το κριτήριο της αυστηρής διατήρησης του ετύμου της γραφής. Αν θεωρήσουμε λοιπόν την ορθογραφία τόσο ως νόρμα και δείκτη γραμματισμού όσο και ως σύστημα κωδικοποίησης, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις λόγους οι οποίοι την πλαισιώνουν και την διαμορφώνουν. Από τους τρεις αυτούς λόγους εκλαμβάνουμε ως υπερκείμενο λόγο εκείνον της κοινωνικά αποδεκτής μόρφωσης. Οι δύο άλλοι λόγοι συνομιλούν με τον λόγο της μόρφωσης αλλά αφορούν κυρίως την ορθογραφία ως κωδικοποίηση. Όπως τους έχουμε ήδη ορίσει, πρόκειται για τον λόγο του εξορθολογισμού της γραφής και τον λόγο της αυστηρής διατήρησης του ετύμου.

Στόχος της έρευνάς μας είναι η διερεύνηση των ορθογραφικών στάσεων των ατόμων που εμπλέκονται στην εκπαιδευτική διαδικασία. Συγκεκριμένα, επιδίωξή μας είναι να διερευνήσουμε πώς τοποθετούνται οι εκπαιδευτικοί δημοτικού, οι μαθητές/τριες δημοτικού καθώς και οι γονείς τους απέναντι στους τρεις παραπάνω λόγους. Για την πραγματοποίηση της έρευνάς μας δημιουργήσαμε ένα ερωτηματολόγιο ανίχνευσης ορθογραφικών στάσεων. Στο ερωτηματολόγιο αυτό αξιοποιούμε τη διάκριση των στάσεων στα τρία συστατικά τους (γνωστικό, συναισθηματικό ή αξιολογικό και προθετικό) με στόχο να δούμε τις απόψεις, τις αξιολογήσεις και τις προθέσεις των ατόμων απέναντι στην ορθογραφία ως νόρμα και ως σύστημα κωδικοποίησης (βλ. Τζωρτζάτου, Αρχάκης, Ιορδανίδου, Ξυδόπουλος, υπό δημοσίευση). Με άλλα λόγια, επιχειρούμε την ανίχνευση των στερεοτύπων που σχετίζονται με τον λόγο της μόρφωσης και διαμορφώνουν τις στάσεις των ατόμων απέναντι στην ορθογραφία ως νόρμα, όπως επίσης των στερεοτύπων που σχετίζονται με τον λόγο του εξορθολογισμού της γραφής και τον λόγο της αυστηρής διατήρησης του ετύμου και διαμορφώνουν τις στάσεις των ατόμων απέναντι στην ορθογραφία ως σύστημα κωδικοποίησης. Ειδικότερα, στόχος μας είναι να ανιχνεύσουμε ποιος είναι ο «κυρίαρχος» λόγος για την κωδικοποίηση της ορθογραφίας εντός του πλαισίου της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, όπως αυτός προκύπτει από τις στάσεις των εκπαιδευτικών, των μαθητών/τριών και των γονιών τους.

Η πιλοτική έρευνα

Στόχος και δείγμα της πιλοτικής έρευνας

Λαμβάνοντας υπόψη μας τη σχετική βιβλιογραφία για τη μεθοδολογία της έρευνας και τη σύσταση ερωτηματολογίου (βλ. ενδεικτικά Cohen, Manion, & Morrison, 2008) πραγματοποιήσαμε επιτόπια πιλοτική έρευνα πεδίου σε δημοτικό σχολείο της Πάτρας. Στόχος μας ήταν να ελέγξουμε σε προκαταρκτικό επίπεδο τη σύσταση, τη χρήση και τη λειτουργία του ερωτηματολογίου ανίχνευσης στάσεων που δημιουργήσαμε. Επιπλέον, να οδηγηθούμε σε κάποια πρώτα ενδεικτικά αποτελέσματα, τα οποία θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια.

Στην πιλοτική μας έρευνα κλήθηκαν να συμμετάσχουν: (α) οι δάσκαλοι/ες των τάξεων του σχολείου, (β) οι μαθητές/τριες της Στ' τάξης, που θεωρήσαμε ότι, λόγω του ότι φοιτούν στο τελευταίο έτος της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, είναι οι πιο κατάλληλοι/ες από τους μαθητές/τριες για να εκφράσουν στάσεις απέναντι στην ορθογραφία, και (γ) όσοι από τους γονείς των μαθητών/τριών αυτών είχαν την πρόθεση να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο. Το δείγμα της πιλοτικής μας έρευνας αποτελείται από 9 εκπαιδευτικούς, 25 μαθητές/τριες της Στ' τάξης και 17 γονείς. Στην ενότητα που ακολουθεί παρουσιάζουμε τις κατηγορίες των ερωτήσεων στις οποίες βασίζεται η σύσταση του ερωτηματολογίου μας καθώς και κάποια ενδεικτικά αποτελέσματα της έρευνάς μας.

Ερωτηματολόγιο: Κατηγορίες ερωτήσεων και ενδεικτικά αποτελέσματα

Α' κατηγορία ερωτήσεων: Δημογραφικά στοιχεία

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται ερωτήσεις σχετικές με το κοινωνικό προφίλ των πληροφορητών/τριών (φύλο, ηλικία, καταγωγή κτλ.).

Β' κατηγορία ερωτήσεων: Η γνώση της ορθογραφίας ως νόρμας

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται ερωτήσεις γνωστικού, αξιολογικού και συμπεριφορικού περιεχομένου αναφορικά με την ορθογραφία ως γνώση της νόρμας. Ειδικότερα, θέτουμε ερωτήσεις σχετικές με ζητήματα απόκλισης από την καθιερωμένη ορθογραφία. Ως αποκλίσεις από την καθιερωμένη ορθογραφία εκλαμβάνουμε τα ορθογραφικά λάθη αλλά και τη γραφή greeklish, την οποία αντιμετωπίζουμε όχι ως σύστημα γραφής που χρησιμοποιούν ειδικά

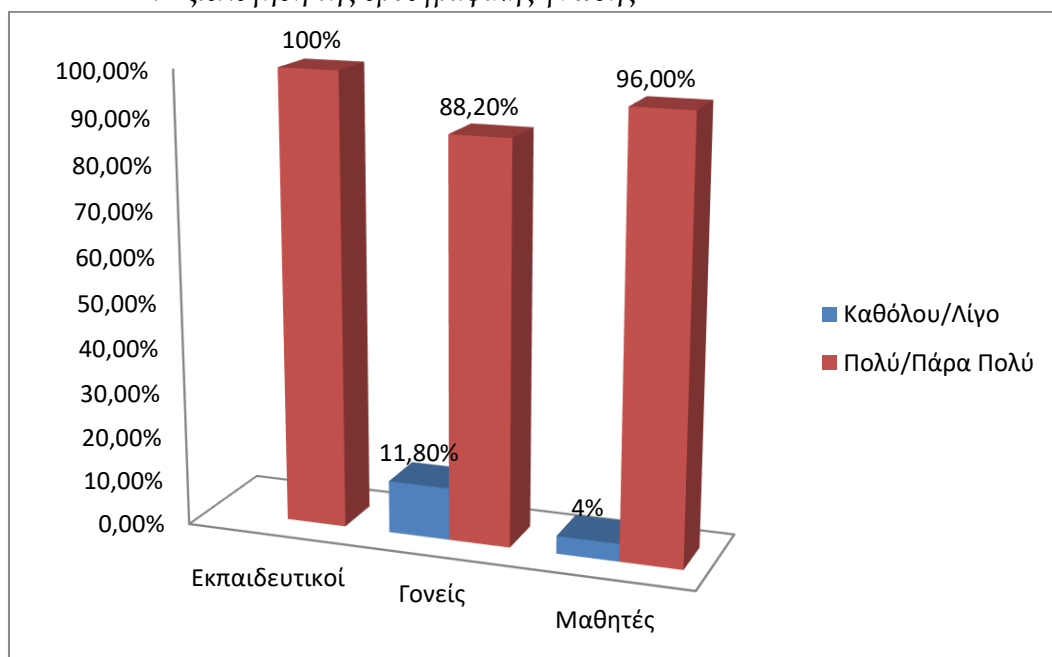
οι νέοι/ες σε συγκεκριμένα (κυρίως ψηφιακά) περιβάλλοντα επικοινωνίας (βλ. σχετικά Ανδρουτσόπουλος, 1998), αλλά ως σύστημα γραφής διακριτό και αποκλίνον από τη νόρμα. Για να οδηγηθούμε στην ανίχνευση των στερεοτύπων, συσχετίζουμε τις ερωτήσεις απόκλισης από τη νόρμα με τρεις ενδεικτικές ομάδες διαφορετικού κοινωνικού κύρους (δικηγόρος, μαθητής/τρια, αγρότης/ισσα). Ο λόγος που διερευνούμε εδώ είναι αυτός της μόρφωσης:

Παράδειγμα ερώτησης αξιολογικού συστατικού

1. Πόσο σημαντικό είναι για εσάς να γράφετε σωστά;

1. Καθόλου ☐
2. Λίγο ☐
3. Πολύ ☐
4. Πάρα πολύ ☐
5. Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ ☐

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1 : Αξιολόγηση της ορθογραφικής γνώσης

Στο Διάγραμμα 1 παρατηρούμε ότι και οι τρεις ομάδες αξιολογούν θετικά την ορθογραφική γνώση. Συγκεκριμένα, όσον αφορά τα ενήλικα άτομα του δείγματός μας, το 100% των εκπαιδευτικών και το 88,20% των γονέων απάντησε ότι είναι πολύ/πάρα πολύ σημαντικό γι' αυτούς να γράφουν σωστά. Για το σύνολο των εκπαιδευτικών φαίνεται ότι η ορθογραφική γνώση έχει μεγάλη αξία, αν αναλογιστεί κανείς ότι οι εκπαιδευτικοί είναι οι διαμεσολαβητές της

ορθογραφικής γνώσης μέσω του θεσμού της εκπαίδευσης. Όσον αφορά την αιτιολόγηση των απαντήσεών τους, η πλειονότητα των δύο ενήλικων ομάδων απάντησε ότι η ορθογραφία είναι εφόδιο για την επαγγελματική και κοινωνική πρόοδο του ατόμου, ενώ το εγγράμματο άτομο πρέπει να γνωρίζει ορθογραφία. Την ίδια θετική στάση απέναντι στη γνώση της ορθογραφικής νόρμας βλέπουμε ότι έχουν και οι μαθητές/τριες της Στ' τάξης, οι οποίοι στην πλειονότητά τους απάντησαν ότι για να είναι καλοί/ές μαθητές/τριες και να βρουν μια καλή δουλειά, όταν μεγαλώσουν, πρέπει να γνωρίζουν ορθογραφία. Με άλλα λόγια, φαίνεται ότι και οι τρεις ομάδες τοποθετούνται θετικά απέναντι στον υπερκείμενο λόγο της μόρφωσης, στοιχείο της οποίας αποτελεί η ορθογραφία. Παράλληλα, αντλούν από στερεότυπα σχετικά με τη γνώση της ορθογραφίας και τη διάκριση των ατόμων σε εγγράμματα και μη καθώς και από στερεότυπα σχετικά με την κοινωνική ανέλιξη του ατόμου.

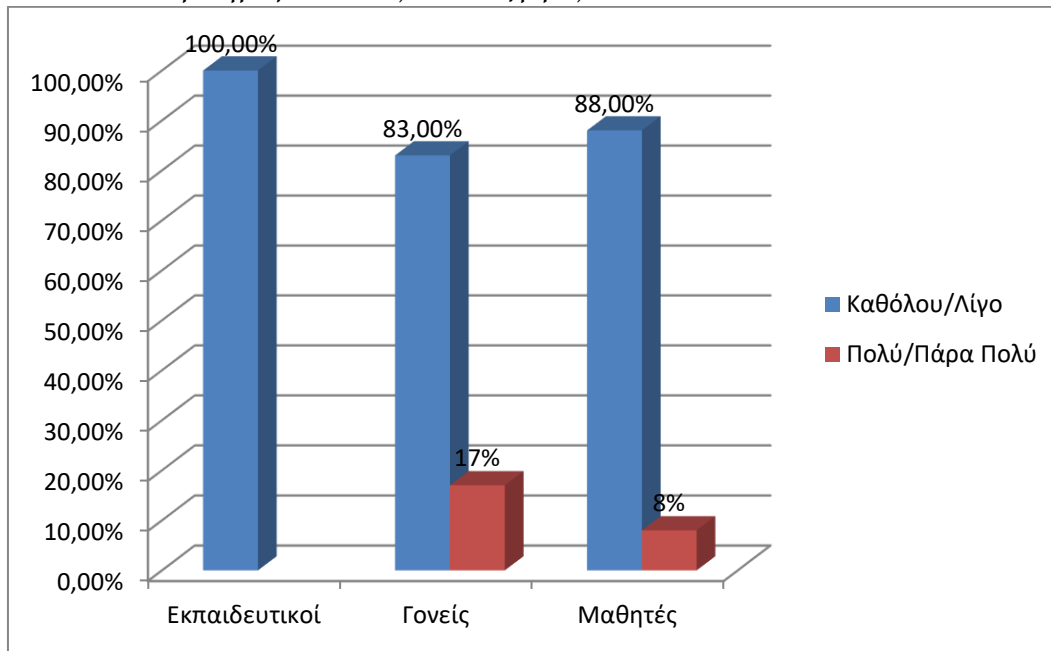
Παράδειγμα ερώτησης γνωστικού συστατικού

2. Είναι αποδεκτό τα άτομα που αναφέρονται παρακάτω να κάνουν το υπογραμμισμένο ορθογραφικό λάθος σε γραπτό μήνυμα (SMS) που θα στείλουν σ' ένα φίλο τους; (Κυκλώστε από το 1 (= Καθόλου) έως το 4 (= Πάρα πολύ) τον βαθμό που σας εκφράζει για καθεμιά από τις τρεις επιλογές του πίνακα.)

Ακούγετε ότι αύριο θα γίνει απεργία

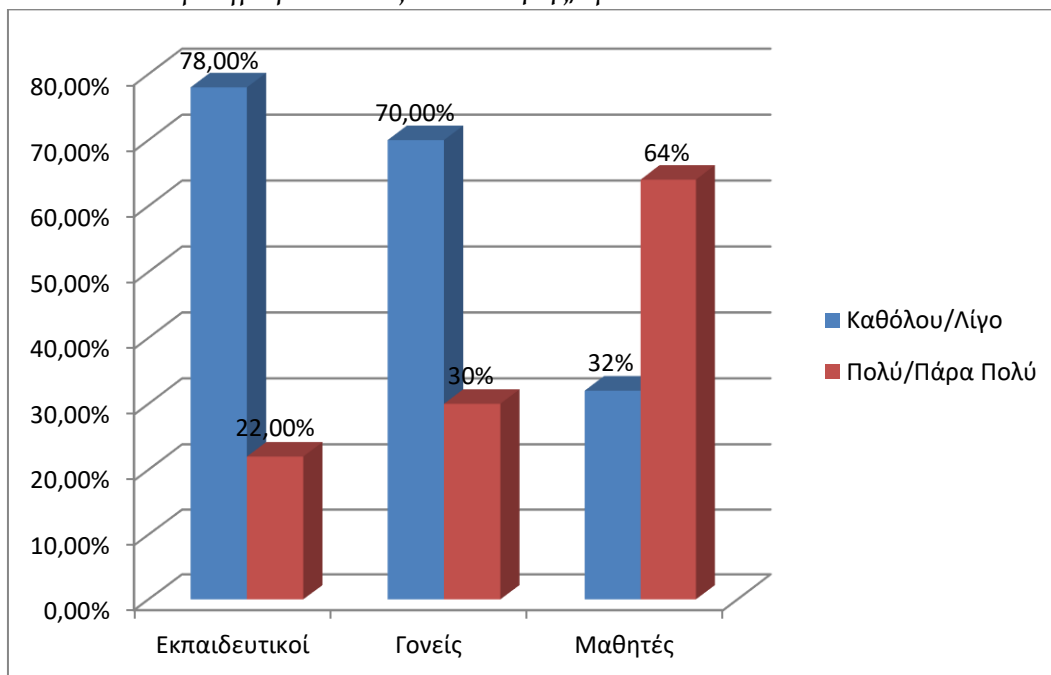
	Καθόλου 1	Λίγο 2	Πολύ 3	Πάρα πολύ 4
α. Δικηγόρος	1	2	3	4
β. Μαθητής	1	2	3	4
γ. Αγρότης	1	2	3	4

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2 : Ορθογραφικό λάθος και Δικηγόρος

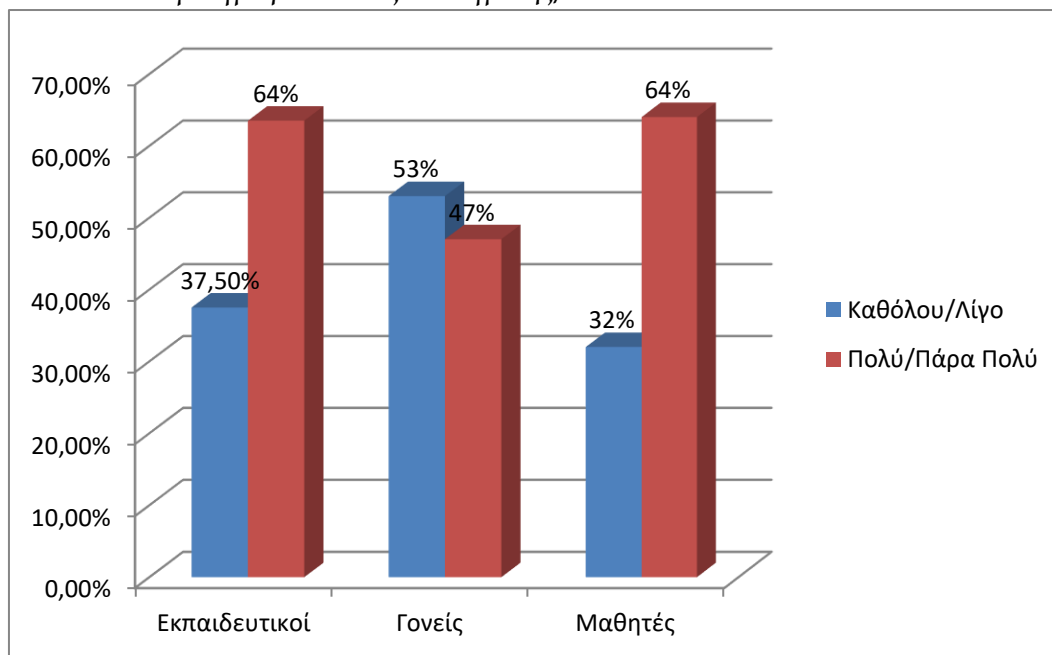
Από τα ποσοστά του Διαγράμματος 2 βλέπουμε ότι η πλειονότητα και των τριών ομάδων απάντησε ότι δεν είναι αποδεκτό ένας/μία δικηγόρος να κάνει το παραπάνω ορθογραφικό λάθος. Όσον αφορά τους/τις εκπαιδευτικούς δεν είχαμε καμία απάντηση θετικής αποδοχής του λάθους, ενώ από την ομάδα των γονέων και από αυτή των μαθητών/τριών του δείγματος παρατηρούμε μικρά ποσοστά αποδοχής του λάθους (17% και 8%).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3 : Ορθογραφικό λάθος και Μαθητής/τρια

Σχετικά με τα ποσοστά του Διαγράμματος 3, βλέπουμε ότι το 78% των εκπαιδευτικών και το 70% των γονέων δεν θεωρεί αποδεκτή την παραγωγή του ορθογραφικού λάθους από έναν/μια μαθητή/τρια, ενώ το 22% των εκπαιδευτικών και το 30% των γονέων δείχνει μια πιο ελαστική στάση. Αν και η πλειονότητα των δύο ενήλικων ομάδων του δείγματός μας απάντησε αρνητικά ως προς την αποδοχή του λάθους, το 64% των μαθητών/τριών θεωρεί ότι είναι πολύ/πάρα πολύ αποδεκτό ένας/μια μαθητής/τρια να κάνει ορθογραφικό λάθος.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4: Ορθογραφικό λάθος και Αγρότης/ισσα

Σύμφωνα με τα ποσοστά του Διαγράμματος 4, παρατηρούμε ότι και οι τρεις ομάδες του δείγματός μας θεωρούν σε γενικές γραμμές αποδεκτό το ορθογραφικό λάθος από έναν/μια αγρότη/ισσα. Συγκεκριμένα, εκπαιδευτικοί και μαθητές/τριες δείχνουν να έχουν την ίδια θετική και ταυτόχρονα ελαστική στάση απέναντι στην ανορθογραφία ενός/μιας αγρότη/ισσας.

Βλέποντας συνδυαστικά τα Διαγράμματα 2, 3 και 4, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η αρνητική στάση και των τριών ομάδων στην παραγωγή του ορθογραφικού λάθους από έναν/μια δικηγόρο προκύπτει από στερεότυπα σχετικά με το υψηλό μορφωτικό επίπεδο και το ανάλογο κοινωνικό κύρος που αποδίδεται στο επάγγελμα του/της δικηγόρου. Η αρνητική αυτή στάση φαίνεται να γίνεται πιο ελαστική στην περίπτωση του/της μαθητή/τριας, καθώς παρατηρούμε μια σχετική αύξηση των ποσοστών της αποδοχής του

λάθους από τις δύο ενήλικες ομάδες του δείγματος (εκπαιδευτικοί 22% και γονείς 30%). Υποθέτουμε ότι αυτή η διαφοροποίηση προκύπτει από στερεότυπα αναφορικά με την ηλικία και την εκπαίδευση των μαθητών/τριών. Με άλλα λόγια, φαίνεται να είναι αναμενόμενο ένας/μια μαθητής/τρια, επειδή δεν έχει ολοκληρώσει τη σχολική του πορεία, να μην γνωρίζει καλή ορθογραφία. Αντίστοιχα, η αποδοχή του ορθογραφικού λάθους από έναν/μια αγρότη/ισσα υποθέτουμε ότι σχετίζεται με στερεότυπα που αφορούν το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο αλλά και το γενικά χαμηλό κοινωνικό κύρος του επαγγέλματός του. Βάσει των παραπάνω, θα μπορούσαμε να πούμε ότι με τον λόγο της μόρφωσης σχετίζονται στερεότυπα που αφορούν την εκπαίδευση, την ηλικία και το κοινωνικό κύρος του ατόμου και διαμορφώνουν το γνωστικό συστατικό των στάσεων απέναντι στην ορθογραφία ως νόρμα. Παράλληλα, η αρνητική στάση απέναντι στην παραγωγή του ορθογραφικού λάθους, ως μορφής απόκλισης από τη νόρμα, θεωρούμε ότι αποτελεί έμμεση θετική αξιολόγηση της γνώσης της ορθογραφίας για την κοινωνική ζωή ενός ατόμου.

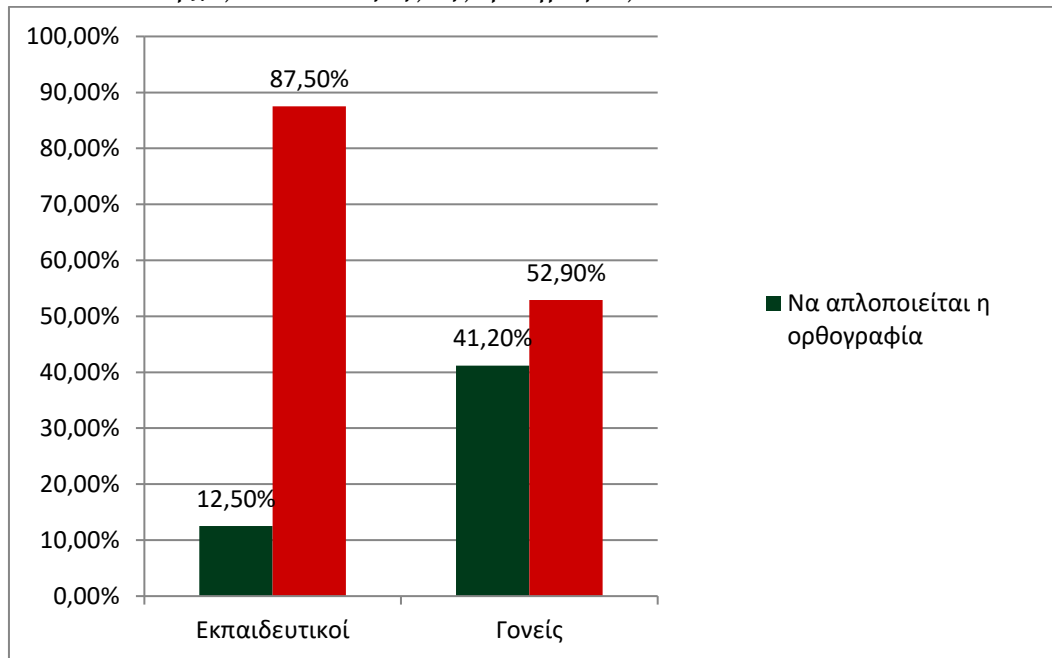
Γ' κατηγορία ερωτήσεων: Αρχές τυποποίησης

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται ερωτήσεις σχετικές με τις γνώσεις, τις αξιολογήσεις και τις προθέσεις των ατόμων απέναντι στην ορθογραφία ως σύστημα κωδικοποίησης. Με τις ερωτήσεις αυτές διερευνούμε την επίδραση των δύο αντιτιθέμενων λόγων, δηλαδή του εξορθολογισμού της γραφής και της αυστηρής ετυμολογίας, στην τυποποίηση της νεοελληνικής ορθογραφίας:

Παραδείγματα ερωτήσεων προθετικού συστατικού

3. Κατά τη γνώμη σας, ποια από τις παρακάτω αρχές θα πρέπει να ρυθμίζει την ορθογραφία της νεοελληνικής γλώσσας;
 1. Να απλοποιείται η ορθογραφία σε λέξεις όπου η σχέση τους με τα αρχαία ελληνικά δεν είναι φανερή, ώστε να περιοριστούν οι ανορθόγραφοι μαθητές ☐
 2. Να ακολουθείται αυστηρά η ετυμολογική-ιστορική γραφή των λέξεων της γλώσσας μας, ώστε να γράφουμε όπως οι πρόγονοί μας ☐
 3. Να μην υπάρχουν ορθογραφικοί κανόνες, να γράφουμε τις λέξεις όπως τις προφέρουμε ☐
 4. Δεν γνωρίζω, δεν απαντώ ☐
 5. Κάτι άλλο..... ☐

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5: Αρχές κωδικοποίησης της ορθογραφίας

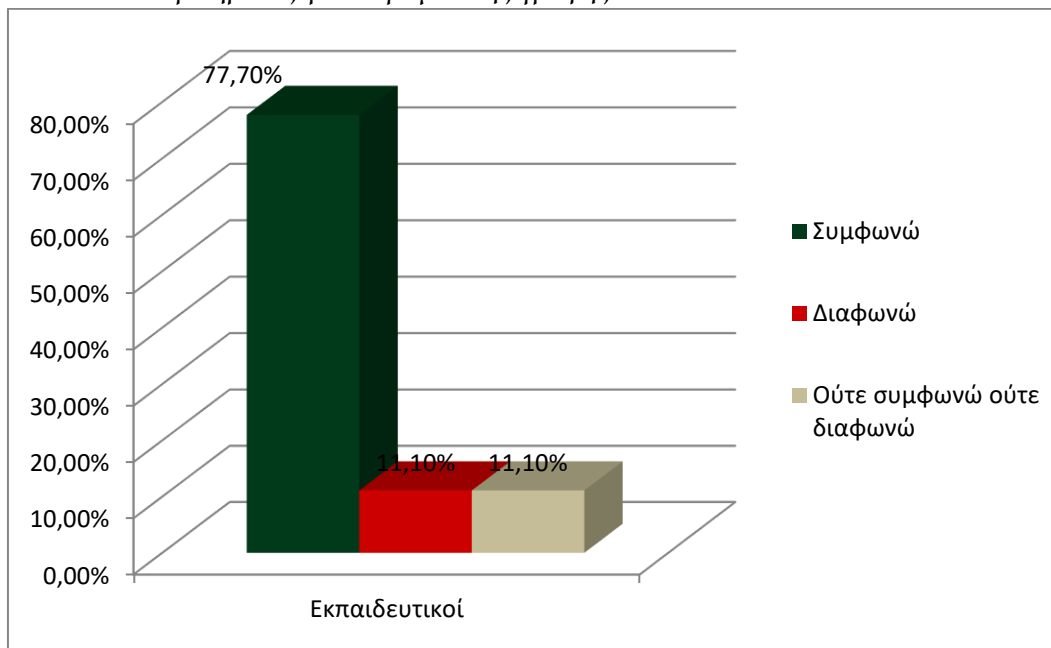

Όπως παρατηρούμε στα δεδομένα του Διαγράμματος 5, το 87,5% των εκπαιδευτικών και το 52,9% των γονέων απάντησαν ότι η ορθογραφία της ελληνικής γλώσσας πρέπει να ακολουθεί αυστηρά την ετυμολογική-ιστορική προσέγγιση. Με άλλα λόγια, οι εκπαιδευτικοί του δείγματός μας φαίνεται να τοποθετούνται θετικά απέναντι στον λόγο της σύνδεσης με το γλωσσικό παρελθόν.

4. Το ορθογραφικό σύστημα της νέας ελληνικής ως μητρικής γλώσσας πρέπει να διδάσκεται και να μαθαίνεται με γραμματικούς κανόνες που απομνημονεύονται εύκολα και δεν προϋποθέτουν τη γνώση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και της γραμματικής της.

1. Συμφωνώ ☐
2. Συμφωνώ απόλυτα ☐
3. Διαφωνώ ☐
4. Διαφωνώ έντονα ☐
5. Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ ☐
6. Δε γνωρίζω, δεν απαντώ ☐

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6: Κριτήριο εξορθολογισμού της γραφής

Η ερώτηση 4 τέθηκε μόνο στους/στις εκπαιδευτικούς του δείγματος, καθώς πρόκειται για ερώτηση ειδικών γνώσεων σχετικά με την κωδικοποίηση αλλά και τη διδασκαλία της ορθογραφίας. Η ερώτηση αυτή αφορά το κριτήριο του εξορθολογισμού της γραφής και αποτελεί μία από τις βασικές αρχές στις οποίες βασίστηκε η τυποποίηση της νεοελληνικής ορθογραφίας από τον Μ. Τριανταφυλλίδη. Όπως φαίνεται από τα ποσοστά του διαγράμματος 6, το 77,7% των εκπαιδευτικών τοποθετείται θετικά απέναντι στο κριτήριο του εξορθολογισμού της γραφής. Αν και οι εκπαιδευτικοί στην ερώτηση 3 απάντησαν ότι η νεοελληνική ορθογραφία πρέπει να παραπέμπει άμεσα στο γλωσσικό παρελθόν, στην ερώτηση 4 τάσσονται υπέρ της απλοποίησης. Βάσει των δεδομένων αυτών, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι οι εκπαιδευτικοί του δείγματός μας δεν έχουν γνώση ή ακόμη και συνείδηση για το ποιες αρχές κωδικοποιούν την ορθογραφική νόρμα που τόσο θετικά αξιολογούν.

Επίλογος

Η ορθογραφία τροφοδοτείται από τρεις λόγους (discourses). Ο υπερκείμενος λόγος της μόρφωσης προσδιορίζει την ορθογραφία ως δείκτη γραμματισμού, ενώ οι δύο άλλοι λόγοι, αυτός του εξορθολογισμού της γραφής και αυτός της αυστηρής διατήρησης του ετύμου αφορούν την ορθογραφία ως σύστημα κωδικοποίησης (βλ. ενότητα 4).

Στην παρούσα μελέτη παρουσιάσαμε τα ευρήματα της πιλοτικής μας έρευνας για τη διερεύνηση των ορθογραφικών στάσεων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Σύμφωνα με τα ευρήματά μας στην ενότητα 5, φαίνεται ότι η τριμερής διάκριση των στάσεων (σε αξιολογικό, γνωστικό και συμπεριφορικό συστατικό) που υιοθετήσαμε, είναι λειτουργική και οδηγεί στην ανίχνευση των στερεοτύπων που συνδέονται με τους τρεις λόγους για την ορθογραφία. Τα άτομα του δείγματος τοποθετούνται θετικά απέναντι στον λόγο της μόρφωσης, καθώς αξιολογούν την ορθογραφία ως σημαντικό εφόδιο για την κοινωνική και επαγγελματική πρόοδο του ατόμου. Θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι ο λόγος της μόρφωσης σχετίζεται με στερεότυπα που αφορούν το μορφωτικό επίπεδο, την ηλικία και το κοινωνικό κύρος του ατόμου και διαμορφώνουν το γνωστικό συστατικό των στάσεων απέναντι στην ορθογραφία ως νόρμα. Παράλληλα, όσον αφορά την ορθογραφία ως σύστημα κωδικοποίησης, παρατηρήσαμε ότι οι εκπαιδευτικοί του δείγματος φαίνεται να μην έχουν συνειδητή γνώση για το ποιες αρχές καθορίζουν τη ρύθμιση της νεοελληνικής ορθογραφίας.

Βιβλιογραφία

- Agha, A. (2006). *Language and social relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α., & Voga, M. (2010). Ο συμβολικός χαρακτήρας γραμμάτων της νέας ελληνικής. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 30, 79–97.
- Ανδρουτσόπουλος, Γ. (1998). Ορθογραφική ποικιλότητα στο ελληνικό ηλεκτρονικό ταχυδρομείο: μια πρώτη προσέγγιση. *Γλώσσα*, 46, 49–67.
- Baker, C. (1992). *Attitudes and language*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Clark, R., & Ivanič, R. (1997). *The politics of writing*. London: Routledge.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. (Σ. Κυρανάκης, Μ. Μαυράκη, Χ. Μητσοπούλου, Π. Μπιθάρα & Μ. Φιλοπούλου, μτφ.). Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Cooper, R. L. (1989). *Language planning and social change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Longman.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. London: Routledge.
- Garrett, P. (2010). *Attitudes to language: Key topics in sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gee, J. P. (1990). *Social linguistics and literacies: Ideology in discourses*. London: The Falmer Press.
- Haugen, Cl. (1983). The implementation of corpus planning: theory and practice. In J. Cobarrubias & J. A. Fishman (Eds.), *Progress in Language Planning* (pp. 269–289). Berlin: Mouton.
- Ιορδανίδου, Ά. (2014). Νεοελληνική ορθογραφία: σχολική γραμματική, αποκλίσεις και γλωσσική χρήση. Στο Ζ. Γαβριηλίδου & Α. Ρεβυθιάδου (Επιμ.), *Μελέτες Αφιερωμένες στην Ομότιμη Καθηγήτρια Α.Π.Θ. Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη* (σσ. 279–289). Καβάλα: Εκδόσεις Σαΐτα.
- Jørgensen, M., & Phillips, L. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.
- Κακριδή-Φερράρι, Μ. (2008). Ορθογραφικές μεταρρυθμίσεις: τάσεις και αντιστάσεις. Στο Μ. Θεοδωροπούλου (Επιμ.), *Θέρμη και Φως. Licht and Wärme. Αφιερωματικός Τόμος στη Μνήμη του Α.-Φ. Χριστίδη* (σσ. 365–383). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

- Καραντζόλα, Ε. (1999). Ορθογραφική ρύθμιση στις «ισχυρές» και «ασθενείς» γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο Α.-Φ. Χριστίδης (Επιμ.), «Ισχυρές» και «Ασθενείς» Γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του Γλωσσικού Ηγεμονισμού (σσ. 815–824). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Καραντζόλα, Ε. (2001). Το «απαραβίαστο» της ελληνικής ορθογραφίας. Στο Γ. Χάρης (Επιμ.), *Δέκα Μύθοι για τη Γλώσσα* (σσ. 83–91). Αθήνα: Πατάκης.
- Κριαράς, Ε. (2004). *Ανιχνεύσεις*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη].
- Mackridge, P. (2013). *Γλώσσα και εθνική ταυτότητα στην Ελλάδα, 1766–1976*. (Γ. Κονδύλης, μτφ.). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας: με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων* (2^η έκδ.). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2008). *Ορθογραφικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Παπαναστασίου, Γ. (2008). *Νεοελληνική ορθογραφία: Ιστορία, θεωρία, εφαρμογή*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- Πετρούνιας, Ε. (2007). *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.
- Sarnoff, I. (1970). Social attitudes and the resolution of motivational conflict. In M. Jahoda & N. Warren (Επιμ.), *Attitudes* (pp. 279–284). Harmondsworth: Penguin.
- Sebba, M. (2007). *Spelling and society: the culture and politics of orthography around the world*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Τζωρτζάτου, Κ., Αρχάκης, Α., Ιορδανίδου, Α., & Ξυδόπουλος, Γ. Ι. (υπό δημοσίευση). Στάσεις απέναντι στην ορθογραφία της Κοινής Νέας Ελληνικής: Ζητήματα ερευνητικού σχεδιασμού. Ανακοίνωση στο 12^ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας, 16–19 Σεπτεμβρίου 2016. Βερολίνο.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1941). *Νεοελληνική γραμματική*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].